

PAIDEIA – drogą do uniwersalizmu w wychowaniu

Księga dedykowana pamięci
PROFESORA KAZIMIERZA DENKA
Honorowego Prezesa
Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Twórczych

Szczecinek 2016

**MONOGRAFIA NR 15
POLSKIEGO STOWARZYSZENIA
NAUCZYCIELI TWÓRCZYCH**

Recenzenci:

Prof. zw. dr hab. Zenon GAJDZICA

Prof. UKSW dr hab. Krzysztof WIELECKI

Projekt okładki: **Maciej POLAK**

Skład, adiustacja, korekta:

Leszek PAWELSKI, Maciej POLAK, Bogdan URBANEK

© Copyright by PSNT Szczecinek 2016

Wszelkie prawa zastrzeżone

ISBN – 978-83-936269-5-3

Wydawca:

Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli Twórczych

Adres: 78-400 Szczecinek, ul. Kołobrzeska 4B/5

www.psnt.edu.pl

Druk: Drukarnia TEMPOPRINT Szczecinek

ul. Harcerska 2, 78-400 Szczecinek

www.tempoprint.pl; e-mail: tempoprint@tempoprint.pl

Spis treści

WSTĘP	13
PRO MEMORIA	
PIOTR OLEŚNIEWICZ Profesor Kazimierz Denek Doktor Honoris Causa Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu	19
BOGUSŁAW ŚLIWERSKI Po raz ostatni – denek@amu.edu.pl	57
TADEUSZ MASZCZAK Pro memoria	63
ANDRZEJ RADZIEWICZ-WINNICKI Smutek i żal. Pożegnanie z moim Przyjacielem	65
KAZIMIERZ WENTA Żegnaj Profesorze Profesorów żyj w naszej pamięci	67
WOJCIECH KOJS Tatrzańskie spotkania naukowe Profesora Kazimierza Denka – wspomnienie i próba odczytania przesłania	69
BOGDAN URBANEK Klasyk polskiej pedagogiki, Nauczyciel Kraju Ojczystego	73
LESZEK PAWELSKI Amicus verus rara avis est (O mojej wspólnej drodze z Profesorem Kazimierzem Denkiem)...	79
DANUTA ŻEBROWSKA, JAN ŻEBROWSKI Profesor Kazimierz Denek – Naukowiec – dydaktyk – humanista – przyjaciel (wspomnienie)	81
JANUSZ MORBITZER Refleksje o drodze do sukcesu Profesora Kazimierza Denka	83
MAREK REMBIERZ Pedagog z pasją...	89
МИКОЛА ЗИМОМРЯ Його серце було відкритим для України - Слово про Казимира Денка	97

JERZY NOWOCIEŃ	
Profesor Kazimierz Denek (1932-2016) - osobiste wspomnienie	101
EUGENIUSZ PIOTROWSKI	
Wspomnienia o Profesorze zw. dr. hab. Kazimierzu Denku	105
PAWEŁ PRUSAK	
Duchem przyjaźni był. Wspomnienie o Profesorze Kazimierzu Denku	107
LIDIA PAWELEC	
Wspomnienie o Profesorze Kazimierzu Denku	111
KRZYSZTOF ZAJDEL	
Moje wspomnienie o Profesorze Kazimierzu Denku	113
AD FUTURAM	
BOGUSŁAW ŚLIWERSKI	
Paradygmaty współczesnej pedagogiki jednostki	117
JANUSZ MASTAJSKI	
Współczesne „edukacyjne myśli” intruzywne ²	129
(ku pamięci prof. Kazimierza Denka)	
WOJCIECH KOJS	
Edukacyjna wartość systemów analiz porównawczych	141
KAZIMIERZ WENTA	
Nauczanie samowychowujące w wirtualnej cywilizacji	153
JOLANTA SZEMPRUCH	
Wychowanie w zmieniającej się szkole w kontekście kształtowania kapitału społecznego uczniów	165
JAN ZEBROWSKI	
Kulturotwórcze i edukacyjne funkcje Paryskiego Ośrodka Dialogu (w czterdziestolecie działalności pallotyńskiego Centre du Dialogue)	175
DANIEL KADELUBIEC	
O twórczości słownej polskich dzieci z Zaolzia, czyli ze Śląska Cieszyńskiego w Republice Czeskiej	183
MARIAN KOPCZEWSKI	
Nauczyciel - wychowawca gwarantem bezpieczeństwa w walce z przemocą	199
JERZY NOWOCIEŃ	
Wychowanie fizyczne, turystyka i krajoznawstwo w koncepcji dobrej szkoły Kazimierza Denka	219

MARK REMBIERZ	
Pedagogia miłośnictwa jako wyjście na aksjologiczne pogranicza i egzystencjalne peryferia – wyzwania dla myśli religijnej i refleksji pedagogicznej. O uczeniu się i nauczaniu papięza Franciszka	233
WIEŚLAW WÓJCIK	
Matematyka w procesie edukacji	275
MIROŚLAW A. MICHAŁSKI	
Wychować lekarza mądrze – Antoni Kępiński jako nauczyciel i wychowawca	293
LESZEK PAWELECKI	
Wychować ku przyszłości	303
MYKOŁA ZYMONIERYA, IWAN ZYMONIERYA, IHOR DOBRJANSKYJ	
Miejsce kompetencji w systemie transcendentnych zasad Kazimierza Denka – nauczyciela; Algorytm tworzący kulturę moralną	315
MAREK KAZIMIEROWICZ	
Wychowanie w szkole – partnerstwo rodziców i nauczycieli	323
KRYSTYNA ŻUCHELKOWSKA	
Praktyki pedagogiczne i ich rola w rozwijaniu umiejętności interpersonalnych u kandydatów do zawodu nauczycielskiego	331
MARIA SOBIESZCZYK, KATARZYNA WOJCIECHOWSKA	
Możliwości edukacji „poza ławką szkolną” we wczesnej edukacji	343
PIOTR KOWOLIK	
Wychowanie przez edukację ekologiczną, regionalną i krajoznawczo-turystyczną uczniów w szkole współczesnej	357
LIDIA PAWELEC	
Rola edukacji plastycznej w kreowaniu wrażliwości estetycznej uczniów klas I-III	371
STEFAN SZALACH	
Zaufanie w praktyce edukacyjnej – wybrane aspekty	383
BOGDAN URBANIEK	
Widzieć w szkole sojuszników	391
KRZYSZTOF ZAJDEL	
Funkcjonowanie rodziny wielodzietnej w szkole	405
DANUTA ZEBROWSKA	
Dokonywanie cywilizacyjne księcia wielkopolskiego Mieszka	421
NASI AUTORZY	429

Krzysztof ZAJDEL¹

FUNKCJONOWANIE RODZINY WIELODZIENTNEJ W SZKOLE

Rodzina w naszej tradycji zajmuje ważną rolę. Wielu badaczy pisze o rodzinie, bada ją, doceniono też rodzinę w Konstytucji i innych ustawach gwarantujących jej należne miejsce, takich jak: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych i Kulturalnych, Europejskiej Karcie Społecznej, Konwencji o Prawach Dziecka, Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Deklaracji w Sprawie Społecznego Postępu i Rozwoju, Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet. Bardzo wielu polityków podkreśla znaczenie rodziny i znaczenie państwa, aby zapewnić jej należne wsparcie. Niemniej obserwując funkcjonowanie rodziny przez ostatnie lata, zwłaszcza transformację ustrojową i reformy jakie miały miejsce, można dostrzec, że polska rodzina zmienia się, ewaluje, czasami powieli trendy światowe, nie zawsze te najlepsze. Rośnie liczba rozwodów, separacji, znaczenia nabiera też osoba mediatora, ewaluje Kodeks Rodzinny jak i dzietność rodzin. Pojawiło się nawet określenie: rodzina rekonstruowana, kiedy to rodzinę zakładają osoby, mające już dzieci z poprzedniego związku, przez co staje się ona liczniejsza.

Panujące stosunki między członkami rodziny są zazwyczaj oparte na tradycji przekazywanej poprzez: wychowanie, pracę, wzajemne uczucia oraz postawy jej członków. Są nastawione na realizację potrzeb jednostki, poprzez bezpośrednie kontakty i obcowanie ze sobą. Dzieci szczególnie mocno identyfikują się z własną rodziną. To w niej doznają pierwszych odczuć emocjonalnych, uczą się zasad współżycia, odpowiedzialności, zdobywają pierwsze doświadczenia, przyswajają swoje obowiązki. Rodzina daje poczucie bezpieczeństwa emocjonalnego oraz świadomość, że jest się zarówno kochanym jak i potrzebnym. Rodzina ma do spełnienia wiele ważnych funkcji dla utrzymania ciągłości biologicznej oraz rozwoju psychospołecznego jednostki i społeczeństwa. Do najważniejszych funkcji rodziny jako grupy społecznej należą: funkcja prokreacyjna, opiekuńcza, gospodarcza, wychowawcza (socjalizacyjna), stratyfikacyjna².

1 Krzysztof ZAJDEL, dr, Uniwersytet Zielonogórski, członek władz krajowych PSNT.

2 M. Łobocki., *Teoria wychowania w zarysie*, „Impuls”, Kraków 2009, s. 298.

Symptomy zagrożenia rodziny i procesu reprodukcji kraju wystąpiły już bowiem w połowie lat sześćdziesiątych, kiedy to od 1964 roku rodziny w miastach Polski nie zapewniały już ciągłości pokoleń. Wówczas nastąpiło zjawisko zmiany wielkości płodności między rodzinami w mieście i na wsi. Ludność wiejska, pomimo iż stanowiła mniejszość, a zwłaszcza ludność rolnicza decydowała odtąd o potencjale demograficznym kraju. Rozwarcie tych statystyk w miarę upływu czasu stawało się jednak coraz mniejsze. Mimo utrzymywania się rodzin rolniczych jeszcze w latach dziewięćdziesiątych w granicach reprodukcji prostej, nie zdołały już one zapewnić swjej rekompensacyjnej roli dla całego kraju. Z tych względów tendencja do spadku dzietności rodzin rolniczych budziła szczególne zaniepokojenie na przyszłość³.

Jaka jest zatem definicja rodziny wielodzietnej w czasach obecnych? Rodzina wielodzietna w badaniach społecznych, to rodzina z trojgiem i więcej dziećmi. Z demograficznego punktu widzenia rodzina wielodzietna to taka, która zapewnia rozszerzoną zastępowalność pokoleń. W tym ujęciu, za wielodzietną uznaje się rodzinę z co najmniej czworgiem dzieci; tak pojmowana wielodzietność jest przedmiotem analizy w rozważaniach na temat demograficzno – społecznych uwarunkowań dzietności. Mając na uwadze względy ekonomiczne, wielodzietność należy kojarzyć już z trojgiem dzieci, ponieważ moment pojawienia się w rodzinie trzeciego potomka znacznie obniża zamożność rodzin w porównaniu z rodzinami z mniejszą liczbą dzieci⁴.

Transformacje ustrojowo – społeczne w Polsce spowodowały przewartościowanie priorytetów w różnych dziedzinach życia rodzin. Zmieniło się podejście do instytucji małżeństwa, odkładania decyzji o zawarciu małżeństwa w czasie, co w następstwie wpływa na postawy prokreacyjne i posiadania dzieci. Znacznym powodem tego stanu rzeczy na pewno jest utrata stabilności jaką dawał związek małżeński poprzez jego trwałość i nierozzerwalność umiejscowioną między innymi w tradycji, oraz zmiany mentalności społeczeństwa w stosunku do luźnych form związków, a także transformacja modelu rodziny. Nie bez znaczenia jest wzrost świadomości na temat seksualności i stosowania środków antykoncepcyjnych, które powodują, że kobiety kontrolują swoją dzietność. Zagrożenia i panująca rzeczywistość wymusza na kobietach taką sytuację. Sytuacja rodzin wielodzietnych pod względem ekonomicznym, zdrowotnym i edukacyjnym jest ciężka, a to właśnie rodziny wielodzietne są źródłem demograficznego potencjału Polski, dzieci z tych rodzin będą w przyszłości ponosiły także koszty nieuchronnych następstw powiększania się grupy obywateli w wieku emerytalnym. Spadek liczby urodzeń znajduje swój wyraz również w zmniejszaniu się wielkości rodziny. Przybywa rodzin z jednym lub dwojgiem dzieci przy jednoczesnym zmniejszaniu się rodzin z trojgiem dzieci lub większych. W momencie pojawienia się w rodzinie trzeciego potomka, znacznie obniża się zamożność rodziny. To tendencja nie tylko w Polsce, ale i w innych krajach europy zachodniej. Niekiedy po drugim dziecku

3 S. Wierchosławski, *Rodzina w okresie transformacji demograficznej i społeczno -ekonomicznej*. (w:) *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, P. Kryczka (red.) RW KUL, Lublin 1997, s. 101.

4 I. Kowalska, *Rodzina wielodzietna w procesie demograficzno-społecznych zmian modeli dzietności w okresie transformacji ekonomicznej* (w:) *Sytuacja rodzin wielodzietnych w Polsce a polityka rodzinna*, Biuro informacji i dokumentacji Kancelarii Senatu 2006, s. 12.

rodzice podejmują decyzję, że kolejne dziecko obciążąłoby znacznie finanse i jakość życia, stąd częste decyzje o chirurgicznym ograniczeniu dzietności, bądź farmakologicznym, aby tylko nie mieć więcej potomstwa.

Także sytuacja i dojrzałość rodziny do bycia rodziną adopcyjną wymaga spełnienia przepisów, oprócz strony merytorycznej, szkoleń. W myśl tych wytycznych, każde dziecko powinno mieć swój kąt, biurko, a zarobki, powinny umożliwić funkcjonowanie adoptowanych dzieci na odpowiednim poziomie. Sama decyzja o adopcji nie jest popularna w Polsce, a spełnienie wymagań aby posiadać np. trójkę czy czwórkę dzieci, czyli być rodziną wielodzietną, to już warunek prawie nie do spełnienia przez chętnych do adopcji. Państwo finansowo takim rodzinom nie pomaga, pomaga tylko rodzinom zastępczym i innym formom rodzicielstwa zastępczego.

Pomoc państwa rodzinie, w tym rodzinie wielodzietnej

Rodzina mimo wielu deklaracji i zapisów w Ustawach tak naprawdę nie jest odpowiednio wspierana, np. finansowo. Politykę wobec rodziny w Polsce po 1989 roku charakteryzuje podejście selektywne - dostęp do świadczeń warunkują niskie dochody, wsparcie państwa było i jest adresowane przede wszystkim do rodzin najuboższych. Głównym instrumentem polityki państwa wobec rodziny stały się świadczenia pieniężne. Od 1995 roku tylko podstawowe świadczenia rodzinne przestały być świadczeniami z ubezpieczenia społecznego i prawo do nich zostało uzależnione od spełnienia kryterium dochodowego. Kilkakrotne obniżenie kryterium dochodowego powodowało stałe ograniczenie liczby rodzin uprawnionych do zasiłku, a brak indeksacji kwot zasiłku- spadek ich realnej wartości. Zniknął bardzo istotny do lat dziewięćdziesiątych podmiot wspierający rodzinę, jakim był zakład pracy. Zakładowe placówki opiekuńcze (żłobki, przedszkola), sfera placówek wypoczynkowych zostały zamknięte lub sprzedane. Zmianom tym towarzyszyło zwiększenie obciążeń finansowych rodzin na rzecz dzieci. Usługi te stały się drogie, co ograniczyło dostęp do nich rodzin gorzej sytuowanych. Do tego nałożyły się dwie fale bezrobocia, które spowodowały rozszerzenie się sfery ubóstwa⁵.

Pomoc społeczną można definiować jako: zorganizowaną działalność różnych podmiotów, umożliwiająca jednostkom ludzkim i grupom społecznym przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych⁶. Jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej są: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Ośrodki Pomocy Społecznej, Domy Pomocy Społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa, w tym: rodzinnego, placówki opiekuńczo-wychowawcze, ośrodki adaptacyjno – opiekuńcze, ośrodki wsparcia, ośrodki interwencji kryzysowej. Zadania z zakresu pomocy społecznej w środowiskach lokalnych realizują Ośrodki Pomocy Społecznej. Działalność pomocy społecznej w Polsce opiera się na Ustawie o Pomocy Społecznej z dnia 12 marca 2004 roku, gdzie można przeczytać, iż powodem udzielenia takiej pomocy może być: *potrzeba ochrony macierzyństwa lub wielodzietności*

5 B. Kłos, J. Szymańczyk, Informacja BSiE 2011 nr 1251, s. 30.

6 A. Radzewicz-Winnicki, *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 91.

*i bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych*⁷.

Udzielenie wsparcia rodzinom wielodzietnym ma bardzo ogromne znaczenie, ponieważ głównym problemem w tych rodzinach jest często niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb wynikających z dużych kosztów związanych utrzymaniem i wychowaniem kilkorga dzieci. Świadczenia z pomocy społecznej dzielą się na: pieniężne i niepieniężne.

Najczęściej rodziny wielodzietne korzystają ze świadczeń:

- pieniężnych takich jak: zasiłek stały, zasiłek okresowy, zasiłek celowy lub specjalny celowy oraz,
- ze świadczeń niepieniężnych, w formie: pracy socjalnej, biletu kredytowego, składek na ubezpieczenia zdrowotne i społeczne, z pomocy rzeczowej, sprawianie pogrzebu, z poradnictwa specjalistycznego, interwencji kryzysowej, posiłku, schronienia, niezbędnego ubrania, usług w miejscu zamieszkania oraz w ośrodku wsparcia.

Inną formą pomocy, z której często korzystają rodziny wielodzietne to zasiłek celowy w formie posiłków dla dzieci. W 2005 roku ustanowiono program, który nosi nazwę: *Pomoc państwa w zakresie dożywiania* (modyfikowany w 2008 roku, Dz.U. z 22 grudnia 2008 r.), aby zapobiegać zjawiskom niedożywienia dzieci, upowszechniać zdrowy styl żywienia, poprawić poziom życia rodzin o niskich dochodach. Program skierowany jest zwłaszcza do dzieci do lat siedmiu i uczniów do czasu ukończenia szkoły ponad gimnazjalnej. Pomoc ta jest również uzależniona od dochodów rodziny.

Od 2004 roku obowiązują nowe przepisy o świadczeniach rodzinnych i są podstawą systemu świadczeń na rzecz rodziny (Ustawa o świadczeniach rodzinnych z 2003). Tworzą je zasiłki rodzinne oraz dodatki do zasiłku rodzinnego oraz świadczenia opiekuńcze, na które składają się: zasiłki pielęgnacyjne, oraz świadczenia pielęgnacyjne. Tryb przyznawania świadczeń został przeznaczony na pomoc rodzinom wychowującym lub kształcącej dziecko, rodzinom wielodzietnym, niepełnosprawnym członkom rodzin, a także osobom w podeszłym wieku. Głównym celem nowej ustawy jest ukierunkowanie pomocy publicznej na jak najlepszą realizację podstawowych funkcji rodziny tj.: wychowania, nauki i kształcenia dzieci, opieki nad niepełnosprawnymi i niepełnymi (z powodu wieku) członkami rodzin, w tym również w takich sytuacjach, gdy rodzina nie jest sama w stanie samodzielnie wypełniać swoich zadań. System świadczeń rodzinnych stał się działem pomocy społecznej. Jednak świadczenia rodzinne mają charakter roszczeniowy i jednocześnie nie są krótkotrwałą formą wsparcia. Z założenia nie odwołują się do zasady pomocniczości, oraz aktywizacji beneficjentów w celu poprawy sytuacji życiowej, jest to raczej trwała pomoc udzielana przez państwo z powodu potrzeby ochrony rodziny, wielodzietności i niepełnosprawności⁸.

Należy również zaznaczyć, iż przepisy chroniące rodzinę, w tym rodzinę

⁷ Ustawa o Pomocy Społecznej z 12 marca 2004 roku art.7 pkt.8 i 9, Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593.

⁸ A. Korcz-Maciejko, W. Maciejko, *Świadczenia rodzinne, Komentarz*, C.H Beck, Warszawa 2008, s. 45-46.

wielodzietną muszą obejmować i taką sferę, kiedy rodzina ta rozpada się, następuje rozwód lub separacja. Co wówczas dzieje się z prawami dziecka? Obowiązek alimentacyjny polega na dostarczaniu środków utrzymania, a także środków na wychowanie osobom niezdolnym do samodzielnej egzystencji, obowiązek ten uregulowany jest przepisami art. 128 – 144 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego. W myśl art. 133 §1: *rodzice obowiązani są do świadczeń alimentacyjnych względem dziecka, które nie jest jeszcze w stanie utrzymać się samodzielnie, chyba że dochody z majątku dziecka wystarczają na pokrycie kosztów utrzymania i wychowania* (Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy).

Artykuł 203 Kodeksu Cywilnego stanowi, że małżonkowie wspólnie zaciągają zobowiązanie, przez sam fakt zawarcia małżeństwa, utrzymywania i wychowywania swoich dzieci. To zobowiązanie dotyczy także pokrewieństwa naturalnego, czyli wynikłego ze związku pozamałżeńskiego. Obowiązek alimentacyjny ogranicza się do zapewnienia minimum niezbędnego do przeżycia, obowiązek utrzymania obejmuje także koszty edukacji dziecka.

Sposób przyznawania świadczenia z funduszu alimentacyjnego został określony w ustawie z dnia 7 września 2007 roku o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Ustawa o Pomocy Państwa). Warto także nadmienić, iż istnieje wiele przepisów dotyczących pomocy rodzinie, mających swe umiejscowienie w przepisach Unii Europejskiej, a Polska jako jej członek powinna przestrzegać. Jednakże wewnętrzne uwarunkowania uzależnione są od Produktu Krajowego Brutto (PKB) i przepisów wykonawczych, które dla polskich rodziców nie są zbyt atrakcyjne i nie stwarzają możliwości zaspokojenia potrzeb. Dlatego też tak wiele młodych osób posiadających dzieci lub planujących je mieć emigruje do innych krajów UE, aby tam nabyć świadczenia socjalne i świadczenia dla rodziny, gdyż są one bardziej atrakcyjne aniżeli w Polsce.

Środowisko rodzinne i zmiany społeczne

Model polityki społecznej oraz dostęp do skomercjalizowanych usług (głównie opiekuńczych) decydują o familizacji (rodzina stanowi społeczną podstawę rozwoju i zaspokajania potrzeb jej członków), bądź defamilizacji (prawo oferuje szeroki zakres świadczeń socjalnych i usług publicznych), a rynek rozwija sieć usług komercyjnych, maleje znaczenie rodziny w różnych fazach życia jej członków⁹. Zauważyć można również, że obecnie preferowana jest rodzina mała, która posiada oddzielne mieszkanie i prowadzi odrębne gospodarstwo domowe. Oprócz ojców, często i matki pracują zawodowo, ojcowie starają się pomagać w obowiązkach związanych z opieką nad dziećmi. Rodzina kontroluje swoją płodność, poprzez stosowanie środków antykoncepcyjnych, rodzina jest grupą intymną ale jednocześnie bardziej podatna na rozpad związku, co nie sprzyja realizacji prawidłowej funkcji wychowawczej.

Mimo panującego kryzysu w rodzinach, to nadal rodzina jest miejscem przekazywania norm i wzorów zachowań społecznych, religijnych i moralnych. Rodzina jest pośrednikiem pomiędzy jednostką a społeczeństwem. Sytuacja demograficzna naszego

⁹ G. Firlit-Fesnak, *Rodziny polskie i polityka rodzinna, stan i kierunki przemian* (w:) *Polityka Społeczna, Podręcznik Akademicki*, PWN, Warszawa 2007.

kraju, związana ze starzeniem się ludności, powoduje skupienie uwagi m.in. na tych aspektach polityki rodzinnej, które odnoszą się do przyczyn i skutków niskiej dzietności rodzin. W polskim społeczeństwie zmieniają się postawy wobec małżeństwa i rodzicielstwa, ewoluują formy życia rodzinnego i ekonomiczne modele rodziny. Zmienia się też postrzeganie ról społecznych kobiet i mężczyzn. Problemem jest stworzenie takich warunków zaspokojenia potrzeb, które umożliwiłyby realizację planów posiadania dzieci, aby te dzieci, jeżeli to jest możliwe, po prostu mieć i wychować. Zapewnienie dobrego i godnego dzieciństwa leży w gestii rodziców. To rodzice myśląc o przyszłości własnych dzieci jako obywateli, muszą zapewnić odpowiednią opiekę, wychować, wykształcić i zapewnić odpowiednie warunki do wszechstronnego rozwoju.

W dokumentach Unijnych dotyczących zmian demograficznych wyraźnie mówi się o konieczności działania na rzecz wzrostu liczby urodzeń. Nieprzypadkowo używa się przy tym określenia „*odnowa demograficzna*”, by podkreślić, że chodzi o wzrost liczby urodzeń w warunkach niskiej płodności. Wiele krajów europejskich ma bowiem niską dzietność, utrzymującą się już od pewnego czasu. Spadek wszystkich rodzin z dziećmi, również rodzin wielodzietnych wynika ze zmieniającego się nie tylko w Polsce, ale również w Europie modelu rodziny i niekorzystnych zjawisk demograficznych, w tym niskiego wskaźnika dzietności kobiet i ujemnego przyrostu naturalnego.

Badania dzietności kobiet są tradycją w polskich spisach ludności. Po raz pierwszy badania te przeprowadzono przy spisie ludności w 1970 roku. Badanie przeprowadzone w 2002 roku było badaniem szczególnie ważnym z następujących powodów:

- ✓ w latach dziewięćdziesiątych wystąpiła w naszym kraju głęboka depresja demograficzna, niemająca precedensu w historii powojennej Polski,
- ✓ począwszy od 1989 r. reprodukcja ludności w naszym kraju nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń; aktualne prognozy ludności nie wskazują na zmianę procesu zmniejszającej się dzietności w perspektywie najbliższych 20 lat, począwszy od 1999 roku ludność Polski zmniejsza się¹⁰. Jednocześnie, skoro zmniejszają się zasoby osób w wieku produkcyjnym, a jest więcej osób w wieku starszym, które korzystają z wypracowanych środków, należy jak najefektywniej wykorzystywać posiadane zasoby pracy, czyli zwiększać zatrudnienie.

Mówiąc o zmianach zachowań dotyczących rodzin, to mamy na uwadze decyzje dotyczące tego, czy i kiedy stworzyć rodzinę, jaką ona ma mieć formę, czyli czy ma to być związek małżeński czy kohabitacja, a także czy ją rozwiązać? Fakty te świadczą o destabilizacji rodziny. Ważnym elementem, który brany jest pod uwagę, przy podejmowaniu wymienionych decyzji jest stworzenie odpowiedniego bezpieczeństwa ekonomicznego członkom rodziny, czyli obecność rodziców na rynku pracy, czy posiadamy pracę i w jakim stopniu jest się w nią zaangażowanym, oraz jak dostosować zaangażowanie do życia rodzinnego. Zmiany demograficzne, oraz ich tempo są efektem procesów takich jak: migracja, bezrobocie, zawieranie związków małżeńskich, opóźnianie decyzji o małżeństwie oraz urodzenie pierwszego dziecka i dzietności.

¹⁰ Strona Głównego Urzędu Statystycznego 2013, <http://www.stat.gov.pl/gus> [V 2016].

Z punktu widzenia czynników społeczno – ekonomicznych czynnikami powodującymi spadek dzietności jest zwiększone zainteresowanie zdobyciem wyższego wykształcenia, trudności na rynku pracy i godzenia obowiązków rodzinnych z zawodowymi, niskie świadczenia socjalne na rzecz rodziny, oraz brak umacniania rodziny.

Coraz częściej w Polsce można zauważyć zmianę pozycji kobiet na rynku pracy. Ważną rolę w procesie reprodukcji ludności odgrywa sytuacja kobiet, zwłaszcza w zakresie godzenia obowiązków rodzinnych i zawodowych. Jest to istotny element działań mających na celu ograniczenie niekorzystnych zjawisk demograficznych, wpływających na poziom życia obecnych i przyszłych pokoleń¹¹.

Przeciętna liczba dzieci rodzonych przez kobietę w wieku 15–49 lat nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń. W 2004 roku współczynnik dzietności wynosił zaledwie 1,22 i był najniższy od ponad 50 lat; w 2005 r. poziom współczynnika minimalnie wzrósł do 1,24¹². Wspomniane transformacje w Polsce spowodowały sytuację adaptacji rodzin do realiów ekonomicznych, takich jak: niepewność pracy i bezrobocie komercjalizacja usług opiekuńczych i edukacyjnych, urynkowanie utrzymania mieszkań, cen żywności innych artykułów związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego. W związku z tym nastąpił spadek poziomu życia wielu rodzin, wiele z nich utraciło dochody z pracy, zaczęło rozszerzać się ubóstwo, a tym samym wiele rodzin stało się beneficjentami świadczeń społecznych. Sytuacja ta pogłębiła nierówności społeczne, w wielu rodzinach warunki życia stanowią zagrożenie dla procesów rozwojowych dzieci, a deprywacja potrzeb ekonomicznych, edukacyjnych i kulturowych w tych rodzinach prowadzi do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Najbardziej ucierpiała populacja dzieci i młodzieży w 2002 roku w gospodarstwach domowych, w których wydatki na osobę były niższe od minimum socjalnego, żyło 16,1% dzieci do 14 r.ż, oraz 15,8% młodzieży w wieku 15 – 19 lat (odsetek ogółu osób poniżej tego minimum wynosił 11,1%). Aż 21,6% rodzin z dziećmi do 24 r.ż stanowiły rodziny, w których co najmniej jeden z rodziców był bezrobotny. Brak możliwości uzyskania dochodów z pracy uzależnia byt rodzin od świadczeń pomocy społecznej. W 2005r. z tych świadczeń skorzystało 1 573 tys., w tym - 968 130 rodzin z dziećmi, a łączna liczba dzieci wychowujących się w rodzinach będących beneficjentami pomocy społecznej wynosiła 2 290 tysięcy¹³.

Podsumowując, zauważa się jednak zmniejszenie gospodarstw domowych wielorodzinnych na rzecz wzrostu liczby gospodarstw jednorodzinnych, które w 2002 r. tworzyły 69% ogółu gospodarstw, a w 1988r.-75%. Struktura rodzin według liczby dzieci różni się w zależności od typu rodziny. Jedynie w rodzinach z małżeństwem jedno dziecko pozostaje na utrzymaniu mniej niż połowy małżeństw (42,5%); w pozostałych przypadkach dominują rodziny z jednym dzieckiem na utrzymaniu. Rodziny

11 *Raport z badania regionalnego. Sytuacja życiowa rodzin wielodzietnych, korzystających z pomocy społecznej w województwie opolskim*, ROPS w Opolu 2011.

12 **I. Kowalska**, *Rodzina wielodzietna w procesie demograficzno-społecznych zmian modeli dzietności w okresie transformacji ekonomicznej* (w:) *Sytuacja rodzin wielodzietnych w Polsce a polityka rodzinna*, Biuro informacji i dokumentacji Kancelarii Senatu 2006, s. 7.

13 **G. Firlit-Fesnak**, *Rodziny polskie i polityka rodzinna, stan i kierunki przemian* (w:) *Polityka Społeczna, Podręcznik Akademicki*, PWN, Warszawa 2007, s. 194.

mieszkające w miastach mają przeciętnie mniej dzieci na utrzymaniu – 1,64 w porównaniu z ludnością mieszkającą na wsi – 2,01 (Dane GUS z 2012 roku). Na wsi co czwarta rodzina pełna ma na utrzymaniu 3 lub większą liczbę dzieci. W rodzinach niepełnych oraz w rodzinach wszystkich typów w miastach troje lub większą liczbę dzieci na utrzymaniu ma niewielki odsetek rodzin.

Problemy w pracy z rodziną, w tym wielodzietną

Definicja określająca pracę socjalną opisuje, że praca socjalna obejmuje działalność profesjonalną ukierunkowaną na poprawę warunków życia jednostek i zbiorowości, niesienie ulgi w cierpieniu i rozwiązywanie problemów społecznych. Pracownicy socjalni jako specjaliści od pomocy pracują z ludźmi, po to by wzmocnić im dostęp do różnych form wsparcia społecznego i zasobów, tworzyć humanitarne i wrażliwe na ludzkie potrzeby usługi społeczne oraz działają na rzecz zwiększenia zasięgu oddziaływania instytucji świadczących pomoc¹⁴. Definicja pracy socjalnej określona przez Komitet Ministrów Rady Europy określa pracę socjalną jest specyficzną działalnością profesjonalną, której zadaniem jest ułatwienie wzajemnego przystosowania jednostek, rodzin, grup i środowiska społecznego, w którym żyją, oraz rozwijanie poczucia własnej wartości indywidualnej poprzez wykorzystanie możliwości tkwiących w ludziach, w stosunkach interpersonalnych, oraz zasobach udostępnianych przez społeczności lokalne (Dane z KMRE).

Metody pracy socjalnej to uporządkowane procedury (diagnostyczne i interwencyjne) i strategie planowego wywołania zmian w jednostkach, grupach, społecznościach, zgodnie z celami pracy socjalnej¹⁵. Wyróżniamy metody:

- praca socjalna z jednostką – metoda indywidualnego przypadku,
- praca socjalna z grupą lub rodziną,
- praca socjalna ze środowiskiem lokalnym.

W oparciu o metody, pracownik socjalny dobiera takie działania na rzecz osób i rodzin, które dostosowuje do indywidualnych potrzeb klientów np.: mediacje, poradnictwo, skierowanie do różnych grup wsparcia i inne. Najczęściej stosowane formy pracy socjalnej to:

- Ratownictwo, które ma charakter pomocy doraźnej w nagłym przypadku, w sytuacji wymagającej natychmiastowego działania. Przykładami takich działań będą: pomoc dla powodzian, działalność noclegowni dla bezdomnych, dożywianie dzieci z rodzi ubogich w szkołach.
- Opieka, która wynika z dokładnej diagnozy potrzeb i analizy sytuacji potrzebującego. Bazuje na zależności podopiecznego od opiekuna, najczęściej w wyniku bezradności osoby, której udzielamy wsparcia. Ta forma dominuje w zakładach dla przewlekle chorych, w działalności opiekunek domowych, w domach małego dziecka.

14 K. Wódz, *Praca socjalna w środowisku zamieszkania*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice 1998.

15 Tamże, s. 132.

- Pomoc, polega na działaniach wspierających pomyślny rozwój osób zagrożonych patologiami społecznymi i ogółu społeczności, np.: działalność poradni społeczno – zawodowych, klubów seniora, poradni rodzinnych, świetlic młodzieżowych. Inną formą jest kompensacja społeczna, która jest wyrównywaniem braków środowiskowych, utrudniających pomyślny bieg życia jednostki lub grupy. Tymi instytucjami są np.: domy dziecka, rodziny zastępcze, kuratorzy sądowi, domy dla osób samotnych. Praca socjalna z konkretną osobą, rodziną, grupą czy społecznością może opierać się na tylko jednej formie lub może zawierać elementy ratownictwa, opieki, pomocy lub kompensacji¹⁶.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że wielodzietność nie jest patologią. Jednak wśród rodzin wielodzietnych, które korzystają z pomocy społecznej oprócz wielodzietności istnieją inne powody określone w Ustawie o Pomocy Społecznej art.7. Najczęściej są to: bezrobocie, występowanie przemocy lub uzależnień, najczęściej od alkoholu.

Pracę socjalną można analizować w różnych ujęciach, które różnią się pod względem akcentowanych funkcji. Praca socjalna zmierza w kierunku diagnozowania potrzeb podopiecznego i planowania procesu usamodzielnienia się. Jest z założenia świadczeniem okresowym, który obejmuje różne oddziaływania stymulujące człowieka do społecznej integracji, ale również ma doprowadzić do ekonomicznego usamodzielnienia. Trudności jakie wynikają w pracy socjalnej w rodzinach wielodzietnych polegają na postawach biernych, często roszczeniowych samych klientów wobec pomocy społecznej i pracowników socjalnych.

O powinności prowadzenia pracy socjalnej stanowią przepisy ogólne ustawy o pomocy społecznej, natomiast ustawa nakłada również na osoby i rodziny korzystające z pomocy społecznej obowiązek współdziałania z pracownikiem socjalnym w rozwiązywaniu ich problemów, czyli wyznaczoną mają aktywną rolę w poszukiwaniu lub podjęciu pracy zawodowej i wymaga się od klientów zaangażowania w pracę socjalną. Artykuł ten opisuje, że brak współdziałania osoby lub rodziny z pracownikiem socjalnym w rozwiązywaniu trudnej sytuacji życiowej, odmowa zawarcia kontraktu socjalnego, niedotrzymywanie jego postanowień, nieuzasadniona odmowa podjęcia pracy przez osobę bezrobotną lub nieuzasadniona odmowa podjęcia leczenia odwykowego w zakładzie lecznictwa odwykowego przez osobę uzależnioną, mogą stanowić podstawę do odmowy przyznania świadczenia, uchylecia decyzji o przyznaniu świadczenia lub wstrzymania świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej¹⁷.

Jednak w rzeczywistości zaangażowanie klienta nie jest tak oczywiste. Gdy proponuje się osobie bezrobotnej podjęcie pracy w ramach robót publicznych, niechętnie ją podejmują – ponieważ uzyskiwane dochody mają wpływ na pobierane świadczenia z pomocy społecznej, więc pracować się *nie opłaca*. Często podopieczni wybierają prace dorywcze lub w tak zwanej szarej strefie. Są poniekąd

16 B. Szatur-Jaworska, *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej*, (w:) *Pedagogika społeczna Człowiek w zmieniającym się świecie* (red.), T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 110.

17 Ustawa o Pomocy Społecznej z 12 marca 2004 roku art.7 pkt.8 i 9, Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593.

uzależnieni od pomocy społecznej, przyzwyczajeni do odpowiedzialności państwa za utrzymanie rodziny. Błędem jest utożsamianie przez klientów, pracy socjalnej jako wypłacania zasiłków i świadczeń pomocy społecznej. Częstym zjawiskiem jest fakt, że do pracy - gdy już ją podejmą, przychodzą pod wpływem alkoholu, co jest jednoznaczne ze zwolnieniem z tejże pracy, rejestrują się ponownie jako bezrobotni bez prawa do zasiłku.

Klienci kalkulują również opłacalność podjęcia pracy za najniższą krajową. Natomiast najchętniej podejmują prace społeczno - użyteczne tj. określona liczba godzin wykonywania pracy, oraz rodzaj i miejsce pracy¹⁸. Ponieważ nie podjęcie tej formy pracy, skutkuje wyrejestrowaniem z Powiatowego Urzędu Pracy z rejestru bezrobotnych, tym samym utratą ubezpieczenia zdrowotnego, oraz niemożnością korzystania ze świadczeń pomocy społecznej. Trudna sytuacja ekonomiczna kraju powoduje konieczność zwracania szczególnej uwagi na przewyciężanie problemów związanych z coraz szerszym niedostosowaniem społecznym, patologiami w rodzinach zwłaszcza tych, w których wychowują się dzieci, oraz żyjących w niedostatku.

Coraz nowsze regulacje prawne w zakresie pomocy społecznej nakładają więcej zadań na samorządy terytorialne. Od pracowników socjalnych nie oczekuje się, że będą tylko specjalistami w rozwiązywaniu trudnych spraw życiowych, że będą niemal rutynowo diagnozowali potrzeby, tworzyli kontrakty socjalne czy pomagali podopiecznym przewyciężać trudne sytuacje egzystencji do momentu, aż przestaną korzystać ze wsparcia socjalnego¹⁹. Pracownik socjalny coraz więcej czasu spędza za biurkiem, wypełniając dodatkowe metryczki, tworzy dokumentację historii klienta, zamiast pracować w terenie, w środowisku. Prace biurowe nie powinny być wykonywane kosztem pracy socjalnej. Zmianie musi ulec model pracy socjalnej, od nastawienia opiekuńczego, wyrażonego w przejmowaniu odpowiedzialności za podopiecznych, tym samym pogłębianiu się ich bezradności i niewykorzystywaniu własnej zaradności, do pomocy polegającej na usamodzielnianiu beneficjentów przy wykorzystywaniu ich własnej aktywności.

Interwencja kryzysowa jest również działaniem pracy socjalnej, która stanowi zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej. Udziela się jej osobom i rodzinom również bez względu na posiadany dochód. Poprzez interwencję kryzysową i w ramach tej interwencji umieszcza się matki z małymi dziećmi oraz kobiety w ciąży, które doświadczają przemocy w domach dla matek z małymi dziećmi i kobiet w ciąży, oraz w uzasadnionym przypadku bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia pracownik socjalny ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej.

¹⁸ Rozporządzenie o trybie prac społeczno-użytecznych, Dz.U. z 2005, Nr 210, poz. 1745.

¹⁹ A. Urbanek, *Realizacja zadań pracownika socjalnego*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Legnica 2012, s. 20.

Funkcjonowanie rodziny wielodzietnej w procesie edukacji

Okres uczęszczania dziecka do szkoły, także takiego z rodziny wielodzietnej, to mimo bezpłatności nauczania, czas ponoszenia kosztów, niekiedy niemałych. Uczeń musi mieć tornister, wyposażenie, podręczniki i zeszyty. Do tego dochodzi niekiedy koszt dojazdów, jeżeli mieszka w odległości mniejszej aniżeli 3 kilometry od placówki, koszty ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków, opłaty klasowe i inne. Przy trojgu dzieciach uczących się, lub nawet przy jednym które idzie do szkoły, stan posiadania materialnego rodziny zmienia się, zwłaszcza, jeżeli rodzina ma kłopoty finansowe, lub jej dochód jest minimalny.

Rodziny wielodzietne, czyli rodziny z trojgiem i więcej dziećmi, stanowią 17% ogółu rodzin w Polsce, a dzieci z nich to 33% wszystkich dzieci.

Średnie zarobki rodzin wielodzietnych są wyższe niż rodzin mniejszych, co może świadczyć o większej niż przeciętnie przedsiębiorczości, zaradności i pracowitości. Przy tym rodziny wielodzietne z powodu dużej ilości osób na utrzymaniu są uboższe od pozostałych polskich rodzin. Podczas gdy małżeństwo z jednym dzieckiem dysponuje średnim miesięcznym dochodem na osobę w wysokości 847 zł, małżeństwo z dwójką dzieci 627 zł, to średni miesięczny dochód na osobę w rodzinie z trojgiem dzieci wynosi 455 zł, a w rodzinie z czworgiem i więcej dziećmi 325 zł. Dzieci z rodzin wielodzietnych są znacznie uboższe także od dzieci samotnych matek, których średni miesięczny dochód wynosi 613 zł (dane GUS z 2004 roku). Obecnie rodziny wielodzietne, a co za tym idzie, dzieci – są najuboższą grupą społeczną w Polsce.

Europejski raport z czerwca 2009 wskazuje na polskie dzieci jako najuboższe wśród państw europejskich. Aż 26% z nich jest zagrożonych ubóstwem (w stosunku do średniej europejskiej 19%). Niedawno opublikowany raport „Doing Better for children – OECD 2009” stwierdza, że polskie dzieci należą do najuboższych w krajach OECD (relatywnie w stosunku do średnich zarobków w danym kraju – za próg ubóstwa przyjmuje się dochód o 50% niższy od średniego dochodu) Dzieci polskie są aż 8 razy uboższe od niemieckich w relacji do średniego poziomu zamożności swojego kraju.

Obok polityki rodzinnej ogólnopaństwowej istnieje także jej wymiar samorządowy. Samorząd, miasto, gmina dysponują szeregiem instrumentów, za pomocą których mogą wpływać na życie rodzin i czynić je łatwiejszym. Na szczególną uwagę zasługuje instrument polityki rodzinnej zwany Kartą Dużej Rodziny. Pierwsza taka Karta została wprowadzona we Francji w 1921 roku. W Polsce w dziedzinie Kart debiutował w 2005 roku Wrocław proponując rodzinom m. in. zniżki komunikacyjne w weekendy. Następny za nim był Grodzisk Mazowiecki, który wprowadził w 2008 roku Kartę Dużej Rodziny udostępniającą rodzinom z czworgiem dzieci darmową komunikację, a także oferując tańszy o połowę dostęp do obiektów sportu i kultury oraz na zajęcia pozalekcyjne. Na początku 2009 roku Kartę Dużej Rodziny wprowadziły Tychy, promując prywatne przedsiębiorstwa, udzielające zniżek dużym rodzinom. Wkrótce potem Kartę Dużej Rodziny zwaną programem „Nas troje i więcej” wprowadził Sandomierz.

W październiku 2010 roku wprowadzono Kartę Dużej Rodziny w Łowiczu. Z początkiem tego roku zaczęła również funkcjonować Gdańska Karta Dużej Rodziny. W planach jest kujawsko-pomorska Karta Dużej Rodziny.

Wobec ubóstwa rodzin z większą ilością dzieci i niewielkiego wsparcia ze strony państwa Karty Dużej Rodziny mogą stać się istotnym elementem polityki samorządu wpływającym na polepszenie życia rodzin, na ukształtowanie pozytywnego obrazu licznej rodziny i przekonania, że „duża rodzina to powód do dumy”.

Są dwa główne powody, dla których polityka rodzinna powinna stać się priorytetem polityki państwa. Pierwszym jest sytuacja demograficzna. Polska należy do państw o najmniejszym wskaźniku dzietności w Europie. Prosta zastępowalność pokoleń ma miejsce przy wskaźniku dzietności 2,1. Taki wskaźnik został po raz ostatni osiągnięty w Polsce w roku 1988. W ciągu następných kilkunastu lat spadł do poziomu 1,2, co oznacza, że pokolenie dzieci urodzonych w tym czasie jest o ok. 40% mniej liczne od pokolenia rodziców²⁰.

Wielu rodziców nie zdaje sobie sprawy, że rządowy program „Wyprawka szkolna 2013” uprawnia do ubiegania się o refundację części kosztów zakupu podręczników nie tylko osoby o skrajnie niskich dochodach. O refundację, niezależnie od dochodu, mogą się ubiegać m. in. rodziny wielodzietne czyli posiadające co najmniej 3 dzieci oraz rodzice w trudnej sytuacji życiowej. We wszystkich poprzednich latach duża część z pieniędzy przeznaczonych na program „Wyprawka szkolna” wracała do budżetu (wg raportu NIK samorzady nie wykorzystywały 30% środków w r. 2009r. i 38% w 2010r.). To znaczy, że pieniędzy na pewno nie brakuje dla potrzebujących tj. rodzin poniżej kryterium dochodowego.

Program wyprawka szkolna jest realizowany w oparciu o Rozporządzenie Rady Ministrów z 12 lipca 2013 roku, którego § 3 ust. 6, mówi o przypadkach udzielenia pomocy bez względu na kryterium dochodowe, zaś w przypadkach określonych w art. 7 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej pomoc może być udzielona uczniom, o których mowa w ust. 1, pochodzącym z rodzin, w których dochód na osobę w rodzinie przekracza kryterium dochodowe, o którym mowa w ust. 4. Ustawa o pomocy społecznej, do której odsyła rozporządzenie, precyzuje, że chodzi m. in. o rodziny wielodzietne. Artykuł 7 precyzuje, że pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom w szczególności z powodu: potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności.

Dokumenty potrzebne do uzyskania dofinansowania:

- 1) Wniosek - Rodzice ucznia składają wniosek o dofinansowanie zakupu podręczników do dyrektora szkoły, do której uczeń będzie uczęszczał w roku szkolnym 2013/2014.
- 2) Uzasadnienie - Do wniosku należy dołączyć uzasadnienie, w którym należy napisać, że zgodnie z Ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, art. 7 pkt. 8, prosimy o pomoc jako rodzina wielodzietna.
- 3) Rachunek - Jak informuje MEN „dowodem zakupu podręczników jest faktura VAT wystawiona imiennie na ucznia, rodzica, prawnego opiekuna lub rodzica zastępczego, a także rachunek, paragon lub oświadczenie o zakupie podręczników. W przypadku oświadczenia o zakupie podręczników należy podać informację o rozliczeniu wydatków tylko w ramach omawianego programu”.

²⁰ Puzyna-Krupska J., *Raport: Sytuacja rodzin wielodzietnych w Polsce 2011*, http://ekai.pl/media/szuflada/polityka_rodzinna.pdf [V 2016]

- 4) Zaświadczenie lub oświadczenie o wysokości dochodu - Jeśli ubiegamy się o refundację bez względu na kryterium dochodowe nie jest potrzebne zaświadczenie o dochodzie.

Ustawodawca przewidział również sytuację, gdy w rodzinie występują zaniedbania ze strony rodziców lub jest to rodzina dysfunkcyjna, a często posiłek w szkole lub przedszkolu jest jedynym posiłkiem dostarczanym dziecku w ciągu dnia. Często pieniądze jakie trafiają do rodzin na zakup żywności są marnotrawione np. na zakup alkoholu lub papierosów, wówczas pomocy udziela się w formie zlecenia do wybranego sklepu na zakup konkretnych artykułów żywnościowych lub udziela się posiłku w szkole lub przedszkolu. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, odpowiednio dyrektor szkoły lub przedszkola udziela pomocy w formie posiłku, informując jednocześnie ośrodek pomocy społecznej. Pomoc, o której mowa w ust. 1, nie wymaga ustalania sytuacji rodziny w drodze rodzinnego wywiadu środowiskowego oraz wydania przez ośrodek pomocy społecznej decyzji administracyjnej (Ustawa o Pomocy w Dożywianiu). Zarówno pomoc w formie zlecenia jak i posiłku w szkole daje pewność, że dziecko zje przynajmniej jeden ciepły posiłek w ciągu dnia w szkole i nie będzie głodne. Z tej formy pomocy korzysta bardzo wiele rodzin, ponieważ pieniądze na ten cel są finansowane z budżetu państwa – 60 % oraz środków gminy – 40%

Jak w każdej rodzinie, również w rodzinie wielodzietnej występują różne inne trudności, nie związane tylko z brakiem pieniędzy. Często zostają zaburzone inne funkcje np. funkcja wychowawcza – dziecko ma trudności lub konflikty w szkole, a rodzic nie jest w stanie mu pomóc lub gdy dochodzi do przemocy w rodzinie. Członkowie rodzin sami często zwracają się o pomoc w rozwiązaniu trudnej sytuacji. Proszą o pomoc, gdyż sami nie wiedzą jakie przysługują im prawa, gdzie powinni się udać o konkretną poradę lub pomoc. Ośrodek pomocy społecznej na podstawie art. 46 ustawy o pomocy społecznej udziela poradnictwa specjalistycznego w szczególności są to porady prawne, w zakresie obowiązujących przepisów: prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, ochrony lokatorskiej, porady psychologiczne, w zakresie diagnozy, profilaktyki i terapii, oraz poradnictwo rodzinne, w zakresie funkcjonowania rodziny, opieki nad dziećmi i osobami niepełnosprawnymi.

Istnieje jeszcze jeden dodatek, który przysługuje bez rodziny bez względu na dochód, jest to jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka, tzw. "becikowe" -w kwocie 1.000,00 zł. Obecnie toczą się burzliwe prace nad zmianą tego zapisu, Rząd chce aby dodatek ten był również uzależniony od dochodów rodziny.

Podobnie jak w pomocy społecznej mimo obowiązku weryfikacji od 2004r. zostały zamrożone progi kryterium dochodowego. Spowodowało to sytuację, gdzie w tym samym czasie rosły ceny żywności, leków i koszty utrzymania mieszkań oraz wzrosła płaca, coraz więcej rodzin z dziećmi zostało fikcyjnie wyrzuconych poza system świadczeń. Bo przecież ich sytuacja dochodowa wcale się nie polepszała. W 2004 roku prawo do zasiłku rodzinnego miało 5 mln dzieci, a obecnie prawo to przysługuje 2,8 mln. Podwyższenie zarówno kryterium dochodowego jak również wysokości zasiłków jest w Polsce niezbędne, ponieważ rodziny wielodzietne są najbardziej narażone

na ubóstwo. Potwierdzają to dane GUS, z których wynika, że w 2010 roku (Strona GUS z danymi za rok 2010) poniżej minimum egzystencji, czyli takiego poziomu dochodu, który pozwala na zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych, żyło 9,8 proc. rodzin z trojgiem dzieci i 24 proc. z czworgiem dzieci.